

Omer Hamzić

Kulturno-historijsko naslijeđe i promišljanja oko formiranja društava za zaštitu kulturno-historijske baštine - primjer Gračanice

Uvodne napomene

Zaštita kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa jedna je od obaveza koja je zapisana i u Dejtonskim papirima. Sprovodi se onako kako se sprovode i mnoge druge odredbe tog temeljnog dokumenta ove države. Nije potrebno ponavljati činjenice o genocidu, kulturocidu, urbicidu i užasnoj devastaciji kulturno-historijskog naslijeđa u minulim vremenima, a posebno u posljednjem ratu za BiH. Bar sada je jasno i ko je to i zašto je to učinio. Kako popraviti što se popraviti može, kako zaustaviti dalje propadanje i devastaciju kulturno-historijske baštine ovog naroda u uslovima opšte materijalne bijede koja pritišće najšire slojeve ovog društva? To je isuviše teško i ozbiljno pitanje, da ne kažemo, u našim uslovima nerješivo.

Kada govorimo o njegovanju, da ne kažem, o spašavanju kulturno-historijske baštine i kulturi u najširem smislu te riječi, moramo biti svjesni činjenice da je to u našim sadašnjim uslovima najčešće mješavina donkihotskog i sizifovskog posla. Moramo razmišljati o konkretnim potezima, realno mogućim, pa i malim koracima, koji pojedinačno mogu biti i plod individualnog napora pojedinca, grupe entuzijasta, nevladine organizacije itd. U našim neveselim okolnostima takve aktivnosti počesto zaslužuju atribut poduhvata.

Promišljajući na temu kultura i kulturna baština, početkom 1996. godine, grupa entuzijasta u Gračanici «za svoj račun i o svom trošku», pokreće Časopis za kulturnu historiju pod naslovom «Gračanički glasnik». U organizacionom smislu, čitav taj projekat iznjedrila je poznata gračanička privatna inicijativa bez čije podrške bi sve to ostalo u sferi dobrih namjera.

U Programsku koncepciju ovog Časopisa, između ostalog, zapisali smo i sljedeće:

Naučnim činjenicama i argumentima razjašnjavat će se mnogobrojne pojave iz naše bliže i dalje prošlosti, razbijati dojučerašnje tabu teme, objavljivati zanimljivi dokumenti, otklanjati fetišizacija pojedinih historijskih događaja i ličnosti, mitomanija i historijska laž.»

Jesmo li se barem približili tome cilju?

Izašlo je do sada 10 brojeva, 1.200 stranica teksta o kulturno-historijskoj baštini Gračanice i njezine okoline, izašlo mnoštvo korisnih ideja, zanimljivih inicijativa i prijedloga – za rekonstrukciju gračaničke sahat-kule, za obilježavanje nekropola stećaka, aktiviranje zavičajne zbirke itd.

Na inicijativu Redakcije tog Časopisa, formirana je i Asocijacija (društvo) za zaštitu kulturno-historijskog naslijeđa i podsticanje kulturnog i naučnog stvaralaštva pod nazivom «Soko» Gračanica. Osnivački skup Asocijacije održan je 6.12.2000. godine. Za predsjednika Skupštine izabran je Abdulaziz Ahmedbegović, dopredsjednik je Hajrudin Junuzović, a sedmočlani Upravni odbor Asocijacije čine: Rusmir Djedović (predsjednik Upravnog odbora i Asocijacije), Sead Jahić (dopredsjednik), Osman Topčagić (sekretar), Osman i Hasan Puškar i Muhibija Delić. U nadzorni odbor izabrani su: Ahmed Hamidović, Adem Čamdžić i Smail Bešić.

Asocijacija je utemeljena na iskustvu i tradiciji mnogobrojnih vakifa i vakufa u Gračanici (Ahmed-paša Hadži Halil-efendija, Gradašćevići) za izdržavanje mnogih kulturno-historijskih institucija i ustanova, te vjersko-prosvjetnih objekata i organizacija koje su bile od odlučujućeg značaja u očuvanju duhovnog i nacionalnog bića Bošnjaka na ovom prostoru. Asocijacija «Soko» ima zadatak da na dugoročnoj osnovi sistematski programira, podstiče i organizuje zaštitu, revitalizaciju i korištenje srednjovjekovnog grada Sokola i njegovog

Ostaci srednjovjekovnog grada Sokola

historijskog jezgra kao javnog dobra koje pripada svim građanima, te ostalih kulturno-historijskih spomenika, kulturnog i prirodnog naslijeđa i uopšte – kulturnog i naučnog stvaralaštva u lokalnoj sredini.

Zašto smo joj dali naziv «Soko»

U Sokolu se nalaze najstariji očuvani kulturno-historijski spomenici na opštini, koji su ujedno među najstarijim na Tuzlanskom kantonu, pa i šire. Neki historičari tvrde da je srednjovjekovni grad Soko podignut na temeljima neke još starije građevine koja je, po svemu sudeći, pripadala lancu rimskih vojnih utvrda na dodiru dvije rimske provincije – Dalmacije i Panonije.

Srednjovjekovni grad Soko podignut je najvjerovatnije još u 14. stoljeću. Bio je u posjedu bosanske kraljevske dinastije Kotromanića. Sastojao se od nekoliko kula i drugih zgrada opasnih velikim bedmom. Padom pod tursku vlast, oko 1520. godine, postaje utvrđenje sa stalnom posadom turske vojske (mustahfiza), zapovjednikom (dizdarom) i artiljerijom. Godine 1840. tvrđava je napuštena i prepuštena zubu vremena.

Ispod srednjovjekovnog grada Sokola bilo je podgrade (varoš). Odmah pored njega nalazio se dvorac, to jest zgrada u kojoj je u mirnim vremenima prebivao neko od vlasnika grada iz dinastije Kotromanića. Dolaskom Turaka, zgrada dvorca je prepravljena i pretvorena u najstariju džamiju na širem prostoru Gračanice, zvana «fethija». Ova džamija bila je u funkciji sve do 1980. godine, kada je izgrađena nova. Od tada je izložena intenzivnom propadanju.

Stara gradina, feudalni dvorac (stara džamija) – jedini su srednjovjekovni spomenici na gračaničkoj opštini i dokaz su postojanja intenzivnog života na ovom prostoru od najstarijih vremena do danas. Prepušteni zubu vremena, ljudskom nemaru i zaboravu, ostaci ovih spomenika nalaze se u katastrofalno lošem stanju, izloženi su trajnom propadanju i konačnoj propasti. To je posljedica neshvatanja i podcjenjivanja vlastite prošlosti, nedostataka elementarne kulture i nekih nesretnih

historijskih okolnosti oko tvrđave u bližoj prošlosti. Zbog dosadašnjih uzurpacija, neriješenog urbanističkog ustroja i krajnje neodgovornog ponašanja nadležnih institucija, tim objektima više nije moguće ni pješice prići i bliže ih razgledati, kamoli raditi na njihovoj zaštiti. Time se polahko brišu tragovi o našem postojanju u jednom od vrlo značajnih perioda hiljadugodišnje historije Bosne – srednjem vijeku.

Kako u centru Sokola još uvijek postoji mogućnost zaštite i valorizacije jednog kulturno-historijskog ambijentalnog kompleksa, koji može biti od posebnog značaja i koristi ne samo za nauku, obrazovanje mladih i njegovanje naše kulturno-historijske tradicije, već i za razvoj turizma i drugih komplementarnih privrednih grana na širem prostoru Sokola (gradina, stara džamija, staro greblje, nova džamija, društveni sadržaji u centru sela, izvori Vrela i Ilidža, stare vodenice – potočare itd).

1. Temeljni principi rada Asocijacije «Soko»

- a) *definicija*: Asocijacija «Soko» je neprofitna dobrotvorna organizacija za zaštitu kulturno-historijskog jezgra starog grada Soko – sa statusom pravnog lica.
- b) *ciljevi formiranja Asocijacije*: dugoročni: da revitalizira historijsko jezgro Sokola (gradina); kratkoročni: da zaustavi proces propadanja i dalje devastacije kulturno-historijskog jezgra Sokola; ostali: da podstiče odabrane kulturne aktivnosti na području opštine Gračanica.
- c) *sadržaj rada Asocijacije*: istraživanje, zaštita i valorizacija kulturno-historijskih vrijednosti Sokola i učešće najšire javnosti u tom dugoročnom i kontinuiranom poslu; preduzimanje konkretnih mjera, prikupljanje sredstava i animiranje nadležnih organa i institucija da se što prije stvore pretpostavke za zaustavljanje procesa propadanja starog grada Sokola i objekata koji čine njegovo jezgro,

planiranje, podsticanje i finansiranje ostalih kulturnih aktivnosti koje su posredno ili neposredno u funkciji ostvarivanja ciljeva Asocijacije.

- d) *članstvo u Asocijaciji*: fizička i pravna lica koja aktivno pomažu realizaciju projekata i programskih ciljeva Fondacije – radom ili direktnim novčanim donacijama.
- e) *upravljanje Asocijacijom*: Skupština, upravni i nadzorni odbor, predsjednik (što se reguliše osnivačkim i drugim aktima Asocijacije),

2. Aktivnosti Asocijacije «Soko»

- a) *istraživanja*: historijska, etnografska, arheološka, urbanistička, vjersko-kulturno-ološka,
- b) *urbanističko-planska dokumentacija*: priprema, izrada i pomoć u realizaciji urbanističko-planskih i arhitektonskih dokumenata kulturno-historijskih spomenika Sokola,
- c) *zaštita javnog interesa na kompleksu kulturno-historijskog jezgra Sokola*: rješavanje imovinskih odnosa, uzurpacija, otkup zemljišta itd.

3. Program rada Asocijacije «Soko»

- a) *dugoročni* (osnova za izradu tog dijela programa su ciljevi osnivanja Asocijacije),
- b) *kratkoročni*: izrada osnivačko-pravnih i programskih dokumenata na kojima će se utemeljiti Asocijacija; konstituisanje Asocijacije «Soko» i njenih organa, registracija, otvaranje žiro računa itd; obezbjeđenje početnih osnivačkih sredstava; rješavanje pitanja administrativnog opsluživanja Asocijacije; organizovanje početnih istraživanja: historijska, etnološka, urbanistička; rješavanje pitanja pristupa ostacima srednjovjekovnog grada (rješavanje imovinsko-pravnih odnosa); pokretanje inicijative da se ovi objekti zvanično proglašavaju historijskim

spomenicima i u tom smislu određivanje kategorije zaštite gradine, stare džamije itd; naučno definisanje prostora kulturno-historijskog jezgra Sokola i objekata - prostora koji urbano moraju biti obuhvaćeni, prije svega srednjovjekovni grad, a kasnije turska tvrđava, padine oko grada, zgrada srednjovjekovnog dvorca, kasnije džamije (stare), staro greblje uz džamiju sa starim i novim nišanima, nova džamija sa prostorom uz nju, područje zaštite izvorišta Vrela i Ilidža, korita potoka Vrela i Ilidža i mjesta nekadašnjih vodenica-potočara na njima, centar Sokola, naselja sa zgradama opštedruštvenog značaja (društveni dom, prodavnice, plato za parking i javne skupove, ulice i putevi oko tih objekata itd.); interventna zaštita objekta stare džamije od propadanja; iniciranje izrade Regulacionog plana kulturno-historijskog jezgra Sokola; priprema ostalih naučnih istraživanja.

4. Ostale aktivnosti Asocijacije «Soko»

- a) uspostavljanje trajnih i čvršćih izvora finansiranja Asocijacije,
- b) prikupljanje, kompletiranje i čuvanje izvora, literature, planske dokumentacije, do sada objavljene historijske građe i druge relevantne dokumentacije koja se odnosi na Soko,
- c) organizovanje naučnih skupova i seminara o Sokolu,
- d) izdavačka djelatnost Asocijacije.

Operativni program rada Asocijacije «Soko» Gračanica za 2001. godinu

Asocijacija (Društvo) za zaštitu kulturno-historijskog naslijeđa i podsticanje kulturnog i naučnog stvaralaštva «Soko» gračanica u 2001. godini namjerava preduzeti sljedeće:

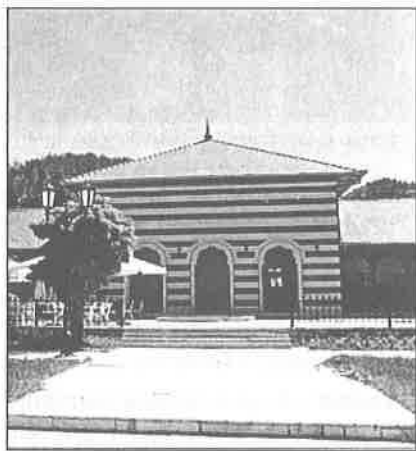
1. Nastavak aktivnosti na formiranju Udruženja:

Sahat-kula u Gračanici

- a) Pravno-formalni poslovi: izrada osnovnih akata, registracija, žiro-račun, pečat isl
- b) Formiranje Savjeta utemeljitelja i donatora kao i Programskog savjeta i njihovo stavljanje u funkciju.
2. Uspostavljanje kontakta i saradnje sa institucijama i udruženjima, srodnog programa rada i srodnih ciljeva:
 - a) državnim: općinski organi, načelnik, kantonalna ministarstva...
 - b) stručnim: Kantonalni i Federalni zavod za zaštitu kulturno-historijskih spomenika i prirodnih rijetkosti, Bosanskim kulturnim centrom Gračanica, Zavičajnom zbirkom...

- c) građanskim: Općinska i kantonalna turistička zajednica, «Preporod»...
- d) sredstvima informiranja
- 3. Pokretanje inicijativa kod nadležnih institucija (u općinskim službama, kod načelnika, Kantonalnog zavoda za zaštitu...) za detaljnu identifikaciju, a potom stručnu obradu svih registrovanih, a naročito neregistrovanih kulturno-historijskih spomenika i prirodnih rijetkosti na općini. Takođe pokretanje inicijative za novu kategorizaciju istih, uz povećanje stepena zaštite. Davanje stručne podrške u ovim poslovima i organizovanje učešća javnosti u njima.
- 4. Podrška projektu za izradu posebne monografije o srednjevjekovnom gradu, a kasnije turskoj tvrđavi Soko. U okviru toga voditi aktivnosti u pravcu pojedinačnih stručnih istraživanja Sokola (historijskih, arheoloških, etnoloških, urbanističkih...)

Osman-kapetanova medresa, detalj

- 5. Izrada idejnog nacrtu regulacionog plana centra sela Sokola i definisanje prostora obuhvata značajnih objekata za regulacioni plan "kulturno-historijskog jezgra Sokola". Uz animiranje i podršku javnosti inicirati kod općinskih organa

izradu navedenog regulacionog plana i davanje stručne podrške.

- 6. Izrada idejnog nacrtu urbanističkog projekta za zaštitu i valorizaciju najznačajnijeg kulturno-historijskog spomenika u gradu Gračanici – Sahat-kule «Gračaničkog krivog tornja» i davanje javne i stručne podrške istom,
- 7. Izrada i obezbjeđivanje srestava za konkretne projekte hitne sanacije i zaštite od daljnjeg propadanja odabranih kulturno-historijskih spomenika (zgrada stare džamije u Sokolu, nabavka i stavljanje u funkciju satova na Sahat-kuli, lokomotiva gračaničkog «Čire»...)
- 8. Podrška projektu BKC za stavljanje u funkciju Zavičajne zbirke i njeno prerastanje u Zavičajni muzej Gračanica.

Kontinuirane aktivnosti tokom godine:

- a) stalno razmatranje u okviru Udruženja (Upravnog odbora) svakog aktuelnog problema u vezi sa očuvanjem i zaštitom kulturno-historijskih spomenika i prirodnih rijetkosti kao i podsticanja naučnog i kulturnog stvaralaštva na općini. Upoznavanje nadležnih organa, javnosti i sredstava informisanja o istom,
- b) organizovanje javnih tribina, okruglih stolova i javnih rasprava u vezi sa očuvanjem i zaštitom spomenika pri donošenju i usvajanju prostornih, urbanističkih i regulacionih planova,
- c) izrada konkretnih projekata iz programskih ciljeva Udruženja i obezbjeđivanje sredstava za njihovu realizaciju uz monitoring Udruženja,
- d) Stalno prikupljanje sredstava i dokumentacije za projekte iz programskih ciljeva,
- e) Stalno podsticanje konkretnih pojedinačnih stručnih i naučnih istraživanja na općini
- f) Stalno učešće javnosti u radu Udruženja.